

نقش و تأثیر خطبه‌های نماز جمعه در اداره عمومی جمهوری اسلامی ایران

دکتر عبدالله جاسبی

دکتر محمد اسماعیل انصاری

چکیده

نظام حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، نظامی نشأت گرفته از قرآن است که می‌کوشد تا بر مبنای آرمان‌ها و ارزش‌های مکتب اسلام اداره شود، لذا با هیچ یک از حکومت‌های موجود در جهان، مشابه نیست.

این نظام برای برقراری ارتباط با جامعه و ابلاغ پیام‌های خود به شهروندان، از ابزارها و پایگاه‌های ویژه‌ای برخوردار است. پایگاه‌هایی چون نماز جماعت، نماز جمعه و اجتماع عظیم حج.

با گذشت بیش از ۱۸ سال از انقلاب اسلامی، نماز جمعه در جهت جلب نظر مردم به تعاون و همیاری، تجهیز نیرو، کمک مالی به جبهه‌ها در طی دوران دفاع مقدس، ایجاد فضای روانی سالم توأم با آرامش در پشت جبهه‌ها و اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی در زمینه‌های مسایل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... دارای نقش مشهود و تأثیرگذار بوده است.

این پژوهش میزان تأثیر خطبه‌ها را بر سه دسته از متغیرهای (فعالیت‌های) اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، در اداره امور عمومی تعیین و در پی آن الگویی را پیشنهاد می‌نماید.

اهداف تحقیق

هدف اساسی: بررسی میزان تأثیر خطبه‌های نماز جمعه در فرآیند تصمیم‌گیری (اجتماعی، سیاسی، اقتصادی) اداره امور عمومی کشور	خطبه‌ها بر اداره امور عمومی کشور
هدف‌های فرعی	ب: ارایه تجارب و کارکردهای نهاد فراگیر نماز جمعه در کشور
الف: ارایه الگویی نظام‌گرا (سیستمی) از تأثیر	ج: آشنا نمودن دانشجویان به ویژه دانشجویان رشته مدیریت با کارکردهای این نهاد مدیریت

اسلامی در کشور

د: بیشتر آشنا ساختن مدیران نظام با تأثیرات این نهاد اسلامی در کشور

اهمیت این پژوهش

از جمله راهکارهایی که اسلام در امر مدیریت و اداره امور عمومی جامعه و برای ایجاد پیوند و همبستگی میان مردم و کارگزاران حکومت و ابلاغ پیام‌های این دو به یکدیگر ارائه و مورد تأکید قرار داده است، راهکارهایی همچون مسجد، منبر، نماز جماعت، نماز جمعه، حج و ... می‌باشد که از این میان، کارکرد خاص نماز جمعه و جایگاه ویژه آن و تأکیدات مکرر رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مبنی بر برگزاری هر چه با شکوه‌تر آن و نیز مشاهدات ملموس و محسوس از تأثیرات چشمگیر و غیرقابل انکار این نهاد فراگیر، عامل توجه و علاقه‌مندی پژوهشگر به بررسی میزان تأثیر خطبه‌ها در اداره عمومی کشور بوده است. آنچه مسلم و غیرقابل انکار می‌باشد تأثیر خطبه‌ها بر روند اداره امور کشور است، اما اینکه میزان این تأثیر بر سه دسته از فعالیت‌های مهم اداره امور عمومی یعنی امور سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تا چه حد و از نظر کارگزاران نظام به چه نحو بوده و چگونه می‌توان آن را در جهت بهینه‌سازی بیشتر نظام و اصلاح برنامه‌های آن به کاربرد، خود موضوعی است که می‌بایست مورد مذاقه و بررسی قرار می‌گرفت، لذا به منظور دستیابی به این هدف، نخست پژوهشگر به بررسی نقش خطبه‌های نماز

جمعه از دیدگاه قرآن و تدقیق در تفاسیر مربوط به سوره مبارکه جمعه نمود و بر مبنای نتایج حاصله از این تحقیق به بررسی نقش تاریخی نماز جمعه در اداره امور عمومی مسلمانان در صدر اسلام و پس از آن تا امروز پرداخته شد اما برای بررسی نقش خطبه‌های نماز جمعه در اداره امور عمومی جمهوری اسلامی به دنبال نگرش یا دیدگاهی بوده‌ایم که بتواند روابط پیچ در پیچ و همبافته این نهاد فراگیر را با نظام اداره امور عمومی کشور و محیط پیرامون آن با کفایت تبیین کند. نگرش نظام گرایانه (سیستمی) از این رو که به تبیین روابط پدیده با محیط پیرامون آن می‌پرداخت را در این رابطه شایسته یافتیم.

البته تعیین دقیق موارد اثر و میزان کمی آن، به حق، کاری اگر نه ناممکن، اما بی‌شک بسیار سخت و از حیطة و چارچوب چنین رساله و توانایی یک فرد بیرون است و با توجه به محدودیت‌هایی که در حین تحقیق وجود داشت، فقط به مطالعه تأثیر خطبه نماز جمعه در اداره امور عمومی کشور و با تأکید بر نظریات کارگزاران نظام اکتفا شد. بدین ترتیب اصلی‌ترین سؤالات و فرضیه‌ها به موضوع میزان و جنبه‌های تأثیر نماز جمعه بر نحوه اداره امور عمومی کشور محدود شد و به منظور توفیق هر چه بیشتر در کسب داده‌ها به بررسی تأثیر خطبه‌های نماز جمعه تهران و قم، به دلیل برد وسیع و پیام‌رسانی آن و اینکه از شبکه سراسری صدا و سیما پخش می‌شدند، محدود گردید.

در این مطالعه از روش تحقیق زمینه‌یابی (پیمایشی) و دو جامعه آماری اصلی در میان

مدیران نظام (هر دو گروه تحقیق) تأثیر خطبه‌ها بر امور سیاسی اداره امور عمومی را در سطح زیاد و بسیار زیاد و $17/3$ درصد در سطح متوسط و $5/3$ درصد در سطح کم دانسته‌اند و از نظر دو گروه نیز اختلاف نظر معنی‌داری مشاهده نشده است.

امور اقتصادی

نتایج تحقیق نشان می‌دهد 28 درصد از مدیران نظام (در گروه تحقیق) تأثیر خطبه‌ای نماز جمعه بر امور اقتصادی اداره امور عمومی را زیاد و بسیار زیاد و $49/3$ درصد در سطح متوسط و $22/7$ درصد در سطح کم دانسته از نظر هر دو گروه نیز اختلاف نظر معنی‌داری مشاهده نشد.

الگوی نظام‌گرایی پیشنهادی تحقیق

یکی از اهداف محقق در این پژوهش آن بود که ارتباط متقابل نهاد فراگیر نماز جمعه و قوه مجریه (نظام اجرایی) را به صورت یک الگو (مدل) نگرش سیستمی «نظام‌گرا» ترسیم نماید (شکل الف)، این مجموعه (نهاد نماز جمعه و قوه مجریه) در محیطی عمل می‌کنند که متغیرهایی از قبیل مردم، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، گروه‌های ذینفع، انجمن‌های اسلامی ادارات و نهادها و کارخانجات وضعیت اقتصادی، اجتماعی، سیاست‌های کلان اقتصادی، اجتماعی و ... در عملکردی مشترک و پیچیده و با رفتاری واحد آن‌را شکل می‌دهند. علی‌الاصول در بررسی رفتار متقابل این دو ارگان می‌بایست اثرات تک تک و همزمان عوامل فوق‌الذکر بررسی شود. به دلیل پیچیدگی موضوع و محدودیت ارتباط متقابل این

کارگزاران نظام برگزیده شدند. جامعه اول وزرا، مشاوران و معاونان رئیس جمهور (گروه اول در تحقیق حاضر) که تعداد آنها حدود 40 نفر بوده و دیگری معاونان وزرا (در گروه دوم) که تعداد آنها حدود 160 نفر بود. در مجموع دویست پرسشنامه توزیع شد که از دو گروه در مجموع 75 پرسشنامه عودت داده شد. (از گروه اول 14 پرسشنامه و از گروه دوم 61 پرسشنامه) پس از جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه و مصاحبه با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی، پاسخ‌ها طبقه‌بندی، تلخیص و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ضمناً پردازش داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار dbase ثبت و با نرم افزار Spsf مورد پردازش قرار گرفته و از آزمون‌های کالموگروف، اسمیرونوف و یومان‌وینتی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

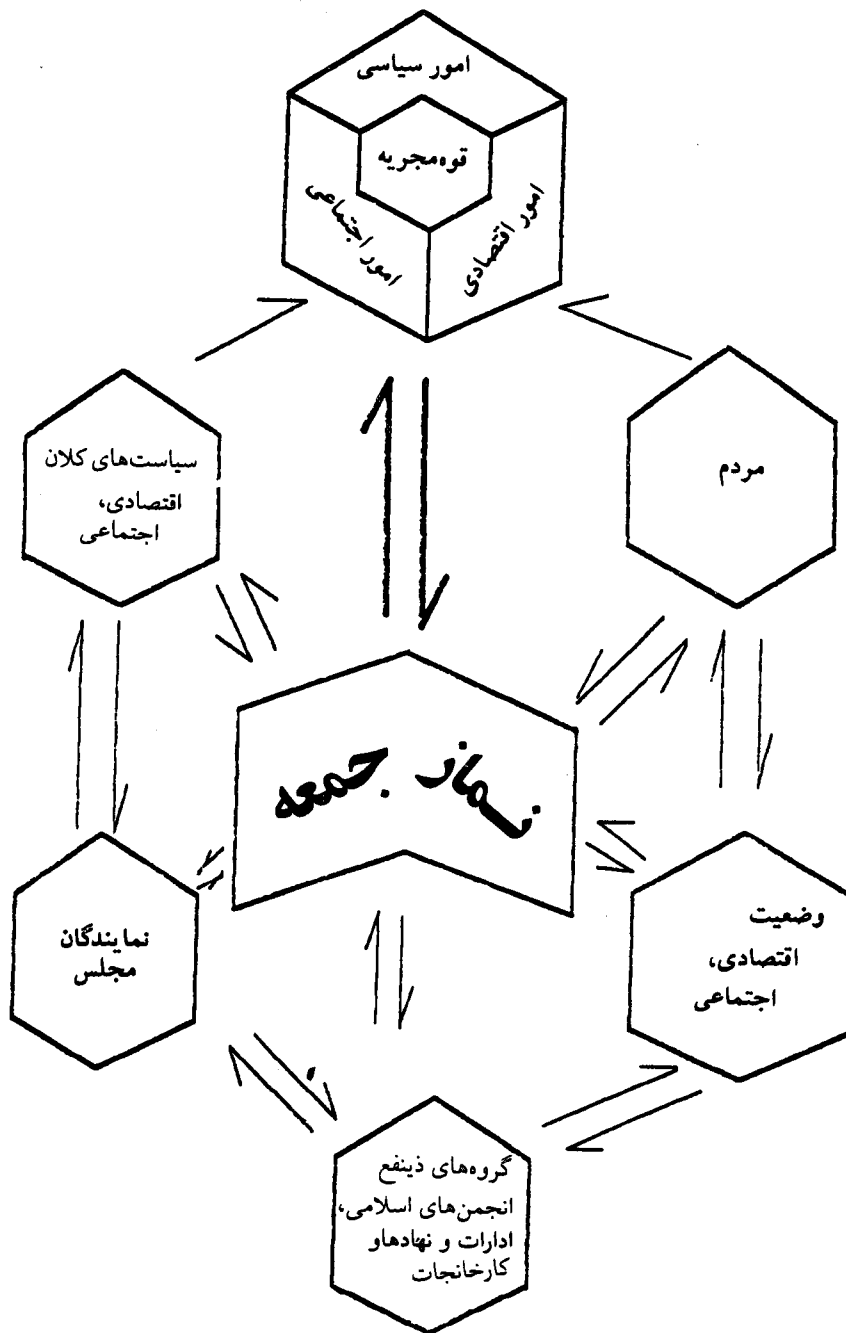
خطبه‌های نماز جمعه در فرآیند تصمیم‌گیری اداره امور عمومی تأثیر دارد و میزان این تأثیر بر سه دسته از متغیرهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، به شرح ذیل می‌باشد:

امور اجتماعی

نتایج تحقیق نشان می‌دهد $50/7$ درصد از مدیران نظام (دو گروه تحقیق) تأثیر خطبه‌ها بر امور اجتماعی اداره امور عمومی را در سطح زیاد و بسیار زیاد و 36 درصد در سطح متوسط و $13/3$ درصد در سطح کم دانسته‌اند و ضمناً در هر دو گروه نیز اختلاف نظر معنی‌داری مشاهده نشده است.

امور سیاسی

نتایج تحقیق نشان می‌دهد $77/3$ درصد از

نمودار الف: تأثیر و تأثر نماز جمعه در اداره امور عمومی (قوه مجریه)

استفاده از نگرش سیستمی و اقتضایی با مسایل برخورد کنند و یک سیستم جامع اطلاعاتی و پژوهشی لازم را گردآورند و بررسی‌های لازم را انجام دهند.

۲- امکانات تماس بیشتر مردم و طرح شکایات و مسایل ایشان با ائمه جمعه فراهم گردد.

۳- طرح موضوعات در خطبه‌ها به صورت هدفمند و مستمر به نحوی که نتایج حاصل از خطبه (ستادهای امور عمومی) تا رسیدن به حصول نتیجه کامل، زیر نظر قرار گرفته و پی‌گیرانه دنبال شوند.

۴- ایجاد ارتباط نزدیک و مراودات وسیع‌تر میان ائمه جمعه و کارگزاران نظام و ایجاد تفاهم و توافق به ویژه در زمینه‌های ارزشی میان ایشان ضروری است.

۵- توجه بیشتر کارگزاران به پیام‌های خطبه‌ها و پیگیری منظم برای انجام اصلاحات پیشنهاد در خطبه‌ها با پاسخگویی پی‌گیرانه و منظم به موارد قابل پاسخ لازم است.

۶- ایجاد امکانات وسیع آموزشی، در جهت تعلیم ائمه جمعه در خصوص امور حکومتی و قوانین، سیاست‌های داخلی و خارجی، طرح‌ها و برنامه‌ها و اختیارات کارگزاران ضرورت دارد.

۷- با توجه به موارد فوق، لازم است استقلال نسبی ائمه جمعه از نظام اداره عمومی (به معنی اخص) به منظور حفظ تأثیر و مردمی ماندن پایگاه آن حفظ شود.

۸- امروزه کارگزاران نظام بدون حمایت و مشارکت مردم قادر به حل مسایل و معضلات نبوده، هر چقدر مرجع تصمیم‌گیری به محل

دو ارگان و محدودیت منابع همانطور که در قالب نمودار نشان داده شد (ب) صرفاً به ارتباط متقابل دو ارگان نماز جمعه و نظام اجرایی (قوه مجریه) بررسی شده که به صورت عمومی، میزان تأثیرات مجموعه عوامل بیرونی در نمودار نشان داده شده، نهاد فراگیر نماز جمعه در یک ارتباط دو طرفه و پویا با اداره امور عمومی کشور قرار دارد. بدین ترتیب که امام جمعه به عنوان هسته اصلی نهاد نماز جمعه، و در چارچوب ستاد نماز جمعه، که در قالب نهاد شورای سیاستگذاری ائمه جمعه و زیر نظر مقام رهبری و نیز مجموعه به هم پیچیده عوامل بیرونی (نمایندگان گروه‌ها، اقشار مختلف مردم وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی منطقه و جهان اسلام و سیر عوامل) عمل می‌کند و از طریق چارچوب کمی محتوای خطبه (دعوت به تقوا و پرهیزگاری در خطبه اول و بیان مسایل روز جمعه و جهان اسلام در خطبه دوم) و البته شخصیت ویژه خود و نفوذ شخصی بر اداره امور عمومی و به ویژه بر کارگزاران امور عمومی تأثیر می‌گذارد و باعث اصلاح و تعدیل رفتار ایشان در جهت مطلوب می‌گردد این تغییر رفتار، خود به عنوان بازخور مجدداً به نهاد نماز جمعه برمی‌گردد و در محتوای خطبه‌ها مؤثر واقع خواهد شد. این فرآیند دو سویه، در صورتی که با موانعی روبه‌رو نشود به بهبود مداوم و تدریجی اصلاح امور کشور در راستای اهداف مقدس نظام جمهوری اسلامی ایران منجر می‌گردد.

پیشنهادها

۱- توصیه می‌شود ائمه جمعه و کارگزاران با

پیشنهادی تحقیق آمده است، ضروری است که گروهی منسجم از متخصصان رشته‌های گوناگون، گردهم آیند و با استفاده از امکانات لازم، جنبه‌های بسیار نامکشوف این نهاد فراگیر را بررسی کنند، زیرا این تحقیق شاید توانسته باشد به گوشه‌ای از این تأثیر پرتویی افکنده باشد.

خلاصه یافته‌های تحقیق

- ۱- خطبه‌های نماز جمعه در فرآیند تصمیم‌گیری اداره امور عمومی از نظر هر دو گروه تأثیر دارد. میزان اختلاف نظر دو گروه نسبت به تأثیر معنی‌دار نبوده است.
- ۲- تأثیر خطبه‌های نماز جمعه در فرآیند تصمیم‌گیری عبارت است از:

پیدایش معضل یا مسأله نزدیک‌تر باشد حل آن آسانتر است. به مدیران و کارگزاران توصیه می‌شود ارتباط خود را با این جایگاه بیشتر نمایند.

۹- توافق بیشتر و دیدگاه مشترک ائمه جمعه و کارگزاران به تصمیم‌گیری‌های منطقی‌تر می‌انجامد.

۱۰- توسعه و گسترش این مطالعه برای آیندگان پیرامون نقش سخنرانی‌های قبل از خطبه و تأثیر شخصیت‌ها در میزان تأثیر خطبه بر روی نظام پیشنهاد می‌شود.

البته برای تحقیقی جامع و همه‌جانبه درخصوص موضوع و رسیدن به هدف نقش‌ها و عملکرد نماز جمعه در اداره امور عمومی جامعه اسلامی وجوه دیگری که در الگوی نظام‌گرایی

پارامترهای آماری متغیرهای موجود در معادله رگرسیون

عاملها	ضریب β	ضریب Beta	T	t sig
اقتصادی	۱/۲۶۴۶۲	۰/۱۵۶۳۸	۷/۵۴۷	۰/۰۰۱
سیاسی	۱/۲۵۰۶۵	۰/۲۹۳۰۲	۱۲/۸۵۳	۰/۰۰۱
اجتماعی	۱/۱۹۴۶۱	۰/۵۹۸۳۳	۲۱/۸۱۸	۰/۰۰۱

Multiple r ۰/۹۹۵۱۴

Rsquare ۰/۹۹۰۳۰

Constant ۵/۸۲۶۳۰

T معنی‌دار بودن عامل ضریب همبستگی

ضریب تعیین

t sig سطح معنی‌دار بودن عامل

ضریب ثابت

سیستم اداره امور عمومی کشور وارد می‌شود. این داده، بر طبق نتایج پژوهش حاضر، بر فرآیند تصمیم‌گیری نظام اجرایی اثر می‌گذارد. این داده خود در سه بعد امور اجتماعی، امور اقتصادی و امور سیاسی بر نظام اداره امور عمومی کشور اثر می‌گذارد و باعث تغییر فرآیندها در این نظام می‌گردد، تغییراتی همچون تغییر در آیین‌نامه‌ها، رفتار کارگزاران،... این تغییرات، منجر به ایجاد تغییراتی در امور اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور می‌گردد. میزان تأثیر خطبه‌ها به هر یک از این امور به ترتیب عبارتند از: ۰/۶، ۰/۳۰ و ۰/۱۵ درصد. تغییرات حاصله که به صورت ستاده‌هایی به محیط باز می‌گردند خود از طریق اطلاعات برگشتی، به صورت داده‌هایی برای خطبه‌های نماز جمعه مبدل می‌شوند و از طریق ستاده‌های این خطبه‌ها به داده‌های نظام اداره امور عمومی کشور مبدل می‌گردند. این فرآیند دو سویه، چنانچه پایدار بماند می‌تواند به اصلاح و تعدیل طرح‌ها و برنامه‌ها و فعالیت‌های امور عمومی کشور مبدل شود و همچون بازوی پرتوانی برای نظام اداره امور عمومی کشور، به معنای افق کل نظام جمهوری اسلامی در جهت استحکام نظام، ایجاد وحدت و مشارکت عمومی، عمل کند.

با استفاده از پارامترهای آماری به خصوص ضریب بتا (Beta) معادله رگرسیون را می‌توان به صورت زیر ارائه نمود:

$$Y = C + B1X1 + B2X2 + B3X3$$

B1 و B2 و B3 ضریب است.

X1 امور اجتماعی

X2 امور اقتصادی

X3 امور سیاسی

= تأثیر خطبه‌های نماز جمعه از نظر کارگزاران

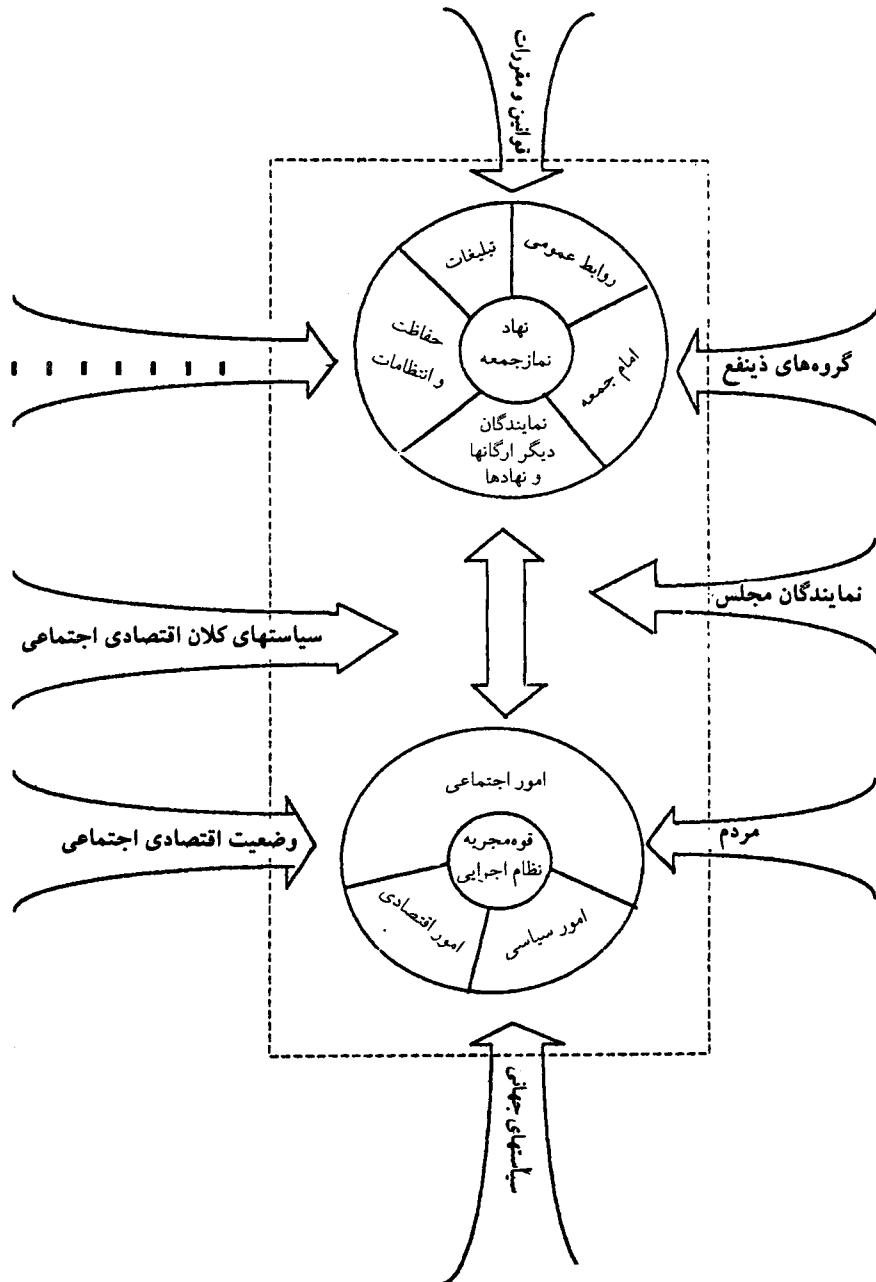
سیاسی ۰/۲۹۳۰ + اجتماعی ۰/۵۹۸۶۶ + ۵/۸۲۶۳۰

اقتصادی ۰/۱۵۶۳۸

نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد از بین عوامل تأثیرگذار خطبه‌های نماز جمعه از نظر کارگزاران بیشترین تأثیر را بر عوامل اجتماعی و سپس عوامل سیاسی و در آخر عوامل اقتصادی دانسته‌اند.

تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری

نماز جمعه، یک نهاد فراگیر و رسانه جمعی خاص اسلامی است که در آن دین و سیاست به تعبیر امام (ره) در یکدیگر مدغم‌اند. این نهاد، خود از طریق خطبه‌های نماز جمعه، همچون داده‌ای به

نمودار ب: الگوی تلفیقی نگرش سیستمی نهاد نماز جمعه و مدیریت دولتی

منابع و مأخذ

- ۱- آیت‌ا... العظمی خمینی، رساله نوین، عبادت و خودسازی. ترجمه و توضیح، عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، مؤسسه انجام کتاب، چاپ دوم، ۱۳۶۱.
- ۲- آیت‌ا... جوادی آملی فلسفه و اهداف حکومت اسلامی، چهارمین سمینار بین‌المللی مدیریت اسلامی، مرکز آموزش مدیریت دولتی ۱۳۷۵.
- ۳- آیت‌ا... مطهری، مرتضی. خطابه و منبر.
- ۴- آیت‌ا... مصباح، تبیین مفهوم مدیریت اسلامی، چهارمین سمینار بین‌المللی مدیریت اسلامی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۵.
- ۵- اشرف، احمد. ویژگی‌های شهرنشینی در اسلام، نامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳، تیرماه ۱۳۷۵.
- ۶- انصاری، محمداسماعیل. نماز جمعه و دفاع مقدس. مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت سرداران و بیست و سه هزار شهید استان اصفهان، تابستان ۷۵.
- ۷- برنجی، محمدرضا. جامعیت تفکر، پنجمین سمینار بین‌المللی مدیریت اسلامی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۵.
- ۸- بشارت، علیرضا. سیر اندیشه‌های اداری و مبانی علم اداره، دانشگاه تهران.
- ۹- جان‌کرایمان و جل‌الیاس. مدیریت سازمان‌های دولتی، ترجمه: عباس منفردیان، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۰.
- ۱۰- خندق‌آبادی. گرامی داشت مسجد، مجله مسجد، شماره ۱۳ و ۱۴.
- ۱۱- جعفریان، رسول. پژوهشی در رساله‌های نماز جمعه، مجله نور علم. نشریه جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دوره چهارم - شماره سوم.
- ۱۲- جاسبی، عبدالله. انصاری، محمد اسماعیل. نقش‌های مختلف نماز جمعه پنجمین اجلاس نماز در تبریز، شهریور ۷۴.
- ۱۳- جاسبی، عبدالله. اصول و مبانی مدیریت بازرگانی چاپ دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۱۴- میرسپاسی، ناصر. روزنامه کیهان، ۱۳ آذر ۱۳۶۹، شماره ۶۵، ۱۴.
- ۱۵- رهنمودها: امام خمینی و مقام معظم رهبری، شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه سال ۱۳۷۴.
- ۱۶- رشید احمد، مدیریت و سیاست عمومی در اسلام، مجموعه مقالات پنجمین سمینار بین‌المللی مدیریت اسلامی، مرکز آموزش و مدیریت دولتی ۱۳۷۵.
- ۱۷- زمردیان، علی اصغر. تحول در مدیریت، سازمان مدیریت صنعتی ۱۳۷۳.
- ۱۸- سعادت، اسفندیار. فرآیند تصمیم‌گیری در سازمان. دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

- ۱۹- سعیدی رضوانی، عباس. بینش اسلامی و پدیده‌های جغرافیا، آستان قدس ص ۶۷.
- ۲۰- سلطان زاده، حسین. تأثیر اسلام در ساخت شهر، مجله معماری و شهرسازی، ص ۲۵ و ۲۶.
- ۲۱- شعبانی، قاسم. حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، اطلاعات ۱۳۷۴.
- ۲۲- شمس، عبدالمجید. دسته‌بندی تصمیمات در مدیریت استراتژیک، فصلنامه دانش مدیریت فیضی، طاهره. مبانی مدیریت دولتی، انتشارات پیام نور.
- ۲۳- فتحی اصغر. منبر یک رسانه عمومی در اسلام، ترجمه: قاسم هاشمی نژاد، پژوهشکده علوم ارتباطی و اجتماعی ایران. مجله مسجد شماره ۱۱، سال ۱۳۷۳.
- ۲۴- فروزفر، علی. نماز جمعه، پایگاه وحدت، عبادت، سیاست، رزم، مجله سروش سال ششم، شماره ۱۲۳۸ اردیبهشت ۶۳.
- ۲۵- فرهنگی، منوچهر. مبانی ارتباطات انسانی، جلد اول، صفحات ۱۰، ۱۷، ۳۰، ۴۲، ۷۶.
- ۲۶- معتمدنژاد، محمدکاظم. وسایل ارتباط جمعی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم، ۱۳۷۱.
- ۲۷- مرکز مطالعات و پژوهش‌های اداری، سازمان امور اداری و استخدامی مدیریت اسلامی، نشریه شماره ۱ و ۱۵ مهرماه ۱۳۶۳.
- ۲۸- مجله مسجد، شماره ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۷۲.
- ۲۹- مجله رسانه، شماره سوم، سال پنجم، پاییز ۱۳۷۳.
- ۳۰- مجله اطلاعات هفتگی، شماره ۲۰۷۴، بهمن ۱۳۶۰.
- ۳۱- مجله علوم اجتماعی «ویژگی‌های شهرنشینی در ایران دوره اسلامی» دوره اول، شماره چهارم، تیرماه ۱۳۵۳.
- ۳۲- مجله ندای جمعه شماره اول، تیرماه ۱۳۷۳، ص ۳، شماره ۹-۸.
- ۳۳- فصلنامه مدیریت دولتی شماره ۱۳ و ۱۹، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- ۳۴- روزنامه کیهان، نماز جمعه عامل رشد سیاسی، اجتماعی جامعه شماره ۱۴۷۱۶ اردیبهشت ۱۳۷۱.
- ۳۵- روزنامه کیهان، شماره ۱۱ اردیبهشت، نماز جمعه عامل رشد سیاسی اجتماعی جامعه.
- ۳۶- روزنامه جمهوری اسلامی ۵ مرداد ۱۳۶۵، شماره ۲۰۷۵، گزارش عضو ستاد نماز جمعه تهران.

37- J. C. Denyer. office Management second editor Mac Danld LTD 1964.

38- Joseph A. Uveges, Jr. The Dimensions of public Administration, second Edition, 1975
Holdbook Press., Inc.

39- Dimock and Dimock. Public Adminisration fourth. edition, 1969 Holt, Rinehart and
winston, Inc.

- 40- Ira sharkansky. Public Administration policy - making in Government Agencies. Second edition markham publishing company chicago, 1972.
- 41- M. Hussaini- Sciences Islami is the erca conflit? In the touch of midas.
- 42- Ziauddin sardar: Islamic 8 western Approaches, to scinece, in the touch of midas, kuala- Lumpu a pelanduk pub. 1988.
- 43- D. mcquail, ed, sociology of mass communicat. Harmonds. Worth, penguin, 1972.
- 44- T. Git Lin, the whole world in watching Brekeley: university of california, press 1981.
- 45- Bernard, Lewis. the world of Islam faith, people culture, London 1976.

